

ЕТИЧНІ ПРИНЦИПИ ЖУРНАЛІСТИКИ В ОПРИЛЮДНЕННІ МАТЕРІАЛІВ ПРО ЖЕРТВ ВІЙНИ

////////////////////////////////////

ETHICAL PRINCIPLES OF JOURNALISM IN PUBLISHING MATERIALS ABOUT WAR VICTIMS

АНОТАЦІЯ. Стаття присвячена вивченню етичних принципів журналістики в оприлюдненні матеріалів про жертв війни. Етичні принципи журналістики завжди були на часі, проте з початком війни у 2014 році та повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України у лютому 2022 року це питання набуло ще більшої актуальності та додало нового змісту. У цьому контексті виникає велике протиріччя в роботі сучасних медіа з матеріалами, які пов'язані з використанням фотоматеріалів та зображень територій, де ведуться активні бойові дії та осіб, які стали жертвами війни. Журналісти прагнуть висвітлити інформацію про хід війни, але така інформація часто може заподіяти шкоду військовим і цивільним.

Метою дослідження є конкретизація етичних принципів журналістики в оприлюдненні матеріалів про жертв війни. З-поміж завдань дослідження виокремлено такі: вивчення сучасного стану вивчення проблеми етичних принципів журналістики в оприлюдненні матеріалів про жертв війни; конкретизацію рекомендацій із застосування етичних принципів журналістики в оприлюдненні матеріалів про жертв війни; аналіз кейсів з оприлюднення журналістських матеріалів про жертв війни на відповідність їх сучасним етичним принципам та рекомендаціям Комісії з журналістської етики.

У визначенні принципів журналістики в оприлюдненні матеріалів про жертв війни використано рекомендації Комісії з журналістської етики, які мають стати основою для роботи журналіста в межах дії правового режиму воєнного стану. Ці принципи ураховують практику окремих українських медіа, позиції редакційних кодексів відомих світових медіа, а також настанови міжнародних журналістських та експертних організацій. На основі рекомендацій проаналізовано кейси публікацій сучасних медіа на відповідність етичним принципам.

Ключові слова: етичні принципи, воєнний стан, журналістика, оприлюднення матеріалів про жертв війни.

ABSTRACT. The article is devoted to the study of ethical principles of journalism in publishing materials about war victims. The ethical principles of journalism have always been up-to-date. However, with the beginning of the war in 2014 and the full-scale invasion of the Russian Federation on the territory of Ukraine in February 2022, it was updated and added new content. In this context, there is a big contradiction in the work of modern media with materials related to the use of photographs and images of territories where active hostilities are taking place and persons who have become victims of war. Journalists seek to cover information about war's progress, but such information can often harm the military and civilians.

The study aims to specify journalism's ethical principles when publishing materials about war victims. Among the tasks of the research, the following are highlighted: the study of the current state of investigation of the problem of ethical principles of journalism in the publication of materials about war victims; specification of recommendations on the application of ethical principles of journalism in the publication of materials about war victims; analysis of cases of publication of journalistic materials about war victims by their modern ethical principles and recommendations of the Commission on Journalistic Ethics.

In determining the principles of journalism in the publication of materials about war victims, the Commission on Journalistic Ethics recommendations were used, which served to become the basis for the journalist's work within the scope of the legal regime of martial law. These principles take into account the practice of individual Ukrainian media,

the positions of the editorial codes of well-known world media, and the guidelines of international journalistic and expert organizations. Based on the recommendations, cases of modern media publications were analyzed for compliance with ethical principles.

Keywords: *ethical principles, martial law, journalism, publication of materials about war victims.*

© В. Улибін, 2024

Вступ. Професія журналіста належить до тих сфер, де етичні принципи мають засадничу та фундаментальну роль. Беззаперечним є факт, що особливістю професії є висока соціальна відповідальність журналіста, яка виносить питання етики та регламентації її норм на перший план.

Питання етичних норм у роботі журналіста завжди гостро поставало, проте з початком війни у 2014 році та повномасштабним вторгненням російської федерації на територію України у лютому 2022 року актуалізувало його та додало нового змісту. Перш за все, виникає велике протиріччя в роботі сучасних медіа з матеріалами, які пов'язані з використанням фотоматеріалів та зображень територій, де ведуться активні бойові дії. Журналісти прагнуть висвітлити інформацію про хід війни, але така інформація часто може заподіяти шкоду військовим і цивільним. Щодо останніх, то в аспекті оприлюднення матеріалів про цивільних, у тому числі і про жертв війни, етичність має засадниче значення. Проте часто журналісти нехтують етичними нормами, оприлюднюючи матеріали про жертв війни, що завдає величезної шкоди, в першу чергу для рідних, знайомих цих людей та в цілому для суспільного сприйняття в плані психологічного здоров'я людей. Таке нехтування часто пояснюється дуже просто – гонитвою за сенсаціями, першістю і хайпом.

Враховуючи ці аспекти та тенденції сучасної журналістики до замовних статей, темників, джинси та інших порушень етичних норм, актуально наголосити на тому, що етичні складники мають юридичну силу: основні положення етичних кодексів журналістів зафіксовані в нормативно-правових документах України [1].

Безсумнівно, що важливу роль у спротиві ворогу відіграє своєчасне, достовірне та незаангажоване інформування громадян та світу про перебіг війни. У цьому контексті внесок українських медіа стає потужним, як ніколи. З одно-

го боку, журналістські стандарти під час війни нічим не відрізняються від стандартів у мирні часи. З другого боку, саме через війну журналісти і редакції мають посилювати свою пильність до стандарту достовірності й точності, подаючи матеріали в ефірі телеканалів, радіо чи онлайн [22]. Етичні норми оприлюднення зображень постраждалих від військової агресії цивільних та військових є доволі імпліцитними. Відтак важливо дослідити і виокремити межу між необхідністю доказування факту воєнних злочинів засобами фотографії та етичністю поширення експресивних зображень у натуральному вигляді.

На сьогодні в Україні не існує жодного цілісного дослідження, яке б стосувалося етичних принципів журналістики в оприлюдненні матеріалів про жертв війни. Це, з одного боку, є логічним, оскільки український медіасегмент не мав досвіду щодо роботи із жертвами війни, а з іншого, наша країна вже 10 років перебуває у стані війни, а з початку 2022 року це питання набуло надзвичайної актуальності.

Сучасні наукові розвідки в царині медіа та журналістики присвячені важливим питанням, які тим чи тим чином стосуються етичних принципів журналістики в оприлюдненні матеріалів про жертв війни. Важливим у цьому контексті є дослідження О. Гоцур, які присвячені специфіці функціонування медіаринку України в умовах війни. Авторка акцентує увагу на новій конфігурації мас-медійного ринку України, на якому змогли втриматися не всі друковані видання та навіть потужні медіагрупи; визначає специфіку загального стану медіаринку, зміни його розвитку в умовах російсько-української війни; звернено увагу на роль соціальних мереж та інтернет-медіа в загальній конфігурації інформаційного ринку [9]. Останнє є важливим для нас, оскільки соціальні мережі та інтернет-медіа є основними майданчиками для оприлюднення матеріалів про жертв війни.

Дослідження Ю. Шмаленко присвячені використанню інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) у сучасній війні в Україні [26]. Не секрет, що ІПСО часто є прямим віддзеркаленням врахування етичних норм журналістики, у тому числі і в оприлюдненні матеріалів про жертв війни. Російсько-українське протистояння є своєрідним полем битви не лише на фізичному фронті, але й в інформаційному просторі. Російська сторона використовує різноманітні методи та технології ІПСО, спрямовані на маніпуляцію думками, перекручення фактів, створення фейкових новин та поширення пропагандистської інформації з метою впливу на українське суспільство та міжнародне сприйняття конфлікту [26].

А. Шульженко та Н. Рула, досліджуючи структуру повідомлень українських інформаційних агентств під час висвітлення подій повномасштабної російсько-української війни, встановили, що міжнародних стандартів публікації новин дотримуються не всі журналісти, намагаючись якнайшвидше донести інформацію до аудиторії та витрачаючи для цього мінімум часу, висвітлюють події російсько-української війни переважно за допомогою заголовку, ліду та дейтлайну, де вміщують найголовніше, тобто те, що відбулося найближчим часом в Україні [27]. З точки зору композиції подання новин про війну це дослідження є важливим, але, на жаль, автори не приділяють увагу одному із важливих компонентів – етиці подання інформації для реципієнта.

Зазначимо, що питання дотримання етичних принципів у роботі журналіста у своїх працях неодноразово підіймав Володимир Владимиров, зокрема у монографії «Журналістика, особа, суспільство: проблема розуміння» [7]. У дисертаційній роботі «Професійна етика журналіста на сучасному етапі розвитку демократії в Україні» проблему формування етичних стандартів професійного журналіста досліджувала Світлана Криворучко [16]; вартує уваги дослідження Богдана Синчака «Деонтологія журналістської діяльності: виклики, дилеми, тенденції» [23]. Водночас деякі питання етичних аспектів роботи журналіста в умовах воєнного стану розглядалися у наших дослідженнях [25].

Мета та завдання дослідження. Метою дослідження вбачаємо конкретизацію етичних принципів журналістики в оприлюдненні мате-

ріалів про жертв війни. З-поміж завдань дослідження виокремлюємо такі: вивчення сучасного стану дослідженості проблеми етичних принципів журналістики в оприлюдненні матеріалів про жертв війни; конкретизацію рекомендацій із застосування етичних принципів журналістики в оприлюдненні матеріалів про жертв війни; аналіз кейсів з оприлюднення журналістських матеріалів про жертв війни на відповідність їх сучасним етичним принципам та рекомендаціям Комісії з журналістської етики.

Методи дослідження. У дослідженні використано системний метод, який сприяв виокремити етичні принципи журналістики, їхній вплив на діяльність журналіста та особливостей інтеграції етичних норм і формування суспільної думки в умовах воєнного стану. Метод порівняння дав змогу виявити спільні та відмінні характеристики оприлюднення матеріалів про жертв війни з опорою на етичні принципи журналістики. Також нами був використаний метод контент-аналізу, який конкретизував врахування / не врахування етичних принципів журналістики в оприлюдненні матеріалів про жертв війни. Загалом комплексний підхід був провідним у методології нашого дослідження.

Результати дослідження. Нині в Україні розроблено низку документів та рекомендацій для журналістів щодо висвітлення інформації в умовах воєнного стану та ведення бойових дій: Рекомендації журналістам щодо організації роботи на військових об'єктах та в зонах бойових дій в умовах воєнного стану (Управління зв'язків з громадськістю Збройних Сил України, 2024), Рекомендації Комісії з журналістської етики щодо висвітлення загибелі людей під час війни (2022) тощо. Проте, свідомо чи не свідомо, деякі українські медіа нехтують цими рекомендаціями та етичними нормами загалом.

В інтернеті можна зустріти фотографії чи відео з людьми, які отримали поранення під час обстрілів. Героями журналістських матеріалів стають загиблі або поранені, що перебувають у шоковому стані. Медіа розповідають історії про жертв збройної агресії, представляючи історію їхнього життя, подекуди з інтимними подробицями, супроводжуючи це їхніми фотографіями. Одна справа, коли попередньо була отримана згода особи чи родичів, якщо особа загинула, а інша справа,

коли така інформація самостійно знаходиться та поширюється без отримання згоди [17].

Україна, опинившись в умовах складної політичної та військової конфронтації з російською федерацією, стала сферою активного застосування ІПСО. Зростання уваги до ІПСО в Україні викликане не лише загостренням конфлікту, але й збільшенням доступу до інформаційних технологій. Інтернет, соціальні мережі та медіаплатформи стали потужними інструментами поширення інформації, але водночас і засобами маніпуляції та впливу на свідомість людей. Українське суспільство стало більш освіченим щодо методів ІПСО та більш критичним до інформації, яка до нього надходить [26].

Також багато протиріч в журналістській спільноті наразі викликає використання фотоматеріалів та зображень з українських міст, які тримають оборону. Журналісти прагнуть передати атмосферу, але побоюються, що будь-яка інформація може заподіяти шкоду військовим і цивільним [22].

Повномасштабне збройне вторгнення на територію України, що розпочалось вранці 24 лютого 2022 року змусило багатьох журналістів зіштовхнутися з війною вперше. Ті, хто раніше створював новини, опираючись лише на щоденні зведення Генерального штабу Збройних сил України, тепер був вимушений бути безпосереднім свідком збройної агресії, яку інколи спостерігав з вікна власного будинку [1].

У цьому контексті дослідники та медійники-практики акцентують увагу на правильності підходу до висвітлення подій з точки зору безпеки як для журналіста, так і для героя журналістського матеріалу. Більшість цивільних журналістів керуються лише основними правилами безпеки та поведіння, перебуваючи в зоні бойових дій. Проте про специфіку роботи, так зване «заборонене» та «дозволене», вони дізнаються вже безпосередньо від військовослужбовців, коли прибувають на місце зйомки [1].

З огляду на актуальність врахування безпекових норм роботи журналіста, етичних аспектів роботи під час публікування свідчень воєнних злочинів у тому числі під час роботи з жертвами війни, вважаємо необхідним зацентрувати увагу на особливостях журналістської роботи в умовах дії військового стану та ведення активних бойових дій.

Закон України «Про правовий режим воєнного стану» передбачає тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень. Зокрема, обмеження можуть стосуватися й свободи слова. Ці обмеження пов'язані з тим, що оприлюднення деякої інформації може становити ризик для цивільних та військових [12].

Для роботи журналіста у межах правової дії воєнного стану та в аспекті етичності у процесі роботи з матеріалами про жертв війни важливо враховувати рішення Комісії з журналістської етики, присвячені діяльності журналістів та медіа у період після повномасштабного вторгнення росії в Україну 24 лютого 2022 року. Тут також представлено юридичні аспекти діяльності журналістів під час війни, розкрито питання журналістських стандартів, гендерної рівності, а також роз'яснено специфіку роботи медіа під час дії воєнного стану [22].

Актуальними з точки зору проблеми нашої наукової розвідки та відповідно Закону України «Про правовий режим воєнного стану» є правила роботи журналістів та журналісток, які затверджено 3 березня 2022 року головнокомандувачем ЗСУ Валерієм Залужним і стосуються періоду воєнного стану в Україні. Зокрема, він видав наказ №73, який регулює порядок акредитації представників медіа під час воєнного стану, визначає перелік інформації, яку не можна розголошувати, встановлює порядок роботи журналістів у зоні ведення бойових дій. Важливими видаються також Рекомендації для журналістів від Управління зв'язків із громадськістю ЗСУ [22].

Комісія із журналістської етики у контексті згаданих вище документів рекомендує керуватися такими підставами для роботи журналістів [22]:

1. У вищезгаданому наказі ЗСУ вказано, що до переліку інформації, розголошення якої може сприяти обізнаності противника та негативно вплинути на виконання завдань, належить: інформація щодо системи охорони та оборони системи військових об'єктів та засобів захисту особового складу, озброєння та військової техніки, які використовуються. Водночас уточнено, що не йдеться про ті об'єкти, які видимі або очевидно виражені.

2. Варто показувати лише крупний план руйнувань чи уламків, де не видно географічних подробиць.

3. Варто показувати лише ті ракурси, де видно, що все зруйновано, аби ворог не міг використати інформацію для остаточного руйнування, а відповідно ви не стали випадковими коригувальниками вогню.

4. Якщо ви використовуєте контент із мережі, то обов'язково перевірте достовірність джерела та переконайтесь, що фото і відео взяті саме із того місця, про яке йдеться.

5. Недопустимо називати точну адресу, куди поцілили під час обстрілу ворожі війська.

6. Допустимо передавати інформацію, якщо окупанти завдають руйнувань важливим об'єктам цивільної інфраструктури – дитсадкам, лікарням, школам, телевежам, пологовим будинкам тощо.

Уже упродовж тривалого часу українські медіа висвітлюють події широкомасштабної російської агресії проти України. Зокрема й аспекти, пов'язані з загибеллю військових та цивільних. Такі повідомлення часто мають сенсаційні заголовки, супроводжуються фотографіями вбитих або містять відео, де зафіксовано момент убивства чи його наслідки. Журналістські матеріали поширюються соціальними мережами або іншими сайтами. Усе це призводить до того, що в медіапросторі переважає контент, який містить сцени насильства [22].

У цьому аспекті важливо враховувати рекомендації Комісії із журналістської етики, які можуть стати основою етичних принципів журналістики в оприлюдненні матеріалів про жертв війни. Ці принципи ураховують практику окремих українських медіа, позиції редакційних кодексів відомих світових медіа, а також настанови міжнародних журналістських та експертних організацій.

Перерахуємо їх [22]:

- Висвітлення подій війни з великими людськими жертвами неможливе без оприлюднення фактів загибелі людей. Перш ніж надавати своїй аудиторії таку інформацію, журналісти мають сформулювати мету такого матеріалу. Ви хочете поінформувати чи вплинути на емоції? Допомогти чи шокувати? Відео і фото можуть бути доказами скоєння російськими військовими воєнних злочинів і грубого по-

рушення прав людини (наприклад, відео з тілами вбитих мирних людей на вулицях міста). У такому разі використання зображень загиблих виправдане з метою поширення інформації про такі злочини і притягнення винних до відповідальності.

- Одну й ту саму інформацію можна повідомити в різний спосіб. Розповідаючи про жертв війни, журналістам недостатньо просто констатувати факт – потрібно дати аудиторії ширший контекст. Наприклад, зазначити, чому це сталося, як можна покарати винних, що вже робиться в цьому напрямі, чим можна допомогти тощо.
- Неетично повідомляти про загибель людини раніше, ніж про це дізнаються її рідні. Якщо ви не впевнені, що родичам загиблого вже повідомили трагічну звістку, не подавайте зображення загиблих великим планом. Не називайте прізвище та ім'я загиблої людини до моменту офіційного повідомлення рідним.
- Використовуйте належну лексику: не «труп» і «мертві», а «тіла», «загиблі», «вбиті» люди. В інформаційних матеріалах не вживайте емоційно забарвлені слова і вислови – зосередьтеся на поданні фактів і контексту.
- Зважено підходьте до використання фото й відео, де зображені вбиті. Не зловживайте ілюстраціями та відео, де великим планом зображено наслідки насильства: кров, тіла жертв, їхні останні хвилини життя. У багатьох випадках в онлайн-медіа доцільно приховувати фото зі сценами вбивства людей, аби користувачі самі зробили вибір, натиснувши посилання для перегляду.
- Багато українських медіа використовують контент із соціальних мереж. Зокрема й такий, який стосується загибелі людей. Неприпустимо подавати фото й відео з соціальних мереж без будь-якої перевірки. Журналісти мають звернутися щодо підтвердження загибелі до офіційних чи інших джерел: поліції, місцевої влади, військової адміністрації, Міністерства оборони, родичів чи колег загиблого. У разі, коли перевірити інформацію в умовах війни неможливо, про це повинно бути зазначено в матеріалі.
- Краще менше. Не подавайте одразу багато фото з різних ракурсів, які ілюструють одну й ту саму новину про загибель людини чи багатьох

людей. У більшості випадків достатньо однієї ілюстрації.

- Будь-яка людина заслуговує на повагу й гідність навіть після смерті. Відсутність одягу, поранення й каліцтва великим планом, фізіологічні деталі – неприпустимо, щоб такі подробиці на фото й відео були пов'язані з конкретною людиною.
- Багато українців активно шукають, переглядають і поширюють фото й відео, де великим планом зображено вбитих російських військових. Водночас такий контент може негативно впливати на частину аудиторії, зокрема на неповнолітніх, тож журналістам варто шукати інші способи розповісти про масові втрати російської армії в Україні.
- Уникайте сенсаційності та клікбейту в заголовках, як-то «Вулиці вкриті трупами: найжахливіші кадри звірств окупантів, 18+». Також потрібно уникати нагнітання негативу в бекграунді.
- Не використовуйте архівні фото чи відео із зображенням загиблих, яких можна упізнати, для того, щоб проілюструвати сьогодишню подію. Поважайте почуття рідних, які знову і знову бачитимуть загиблу близьку людину».

Кейс 1. Одеса. Загибель дітей.

У ніч проти 2 березня 2024 року в Одесі Російська Федерація здійснила обстріл житлового будинку безпілотними літальними апаратами. Внаслідок ворожого удару загинули 12 цивільних людей, п'ятеро з них – діти: чотиримісячний Тимофій, семимісячна Ліза, трирічний Марк, восьмирічна Злата та Сергій, якому в липні цього ж року мало виповнитися 10 років.

Державна служба надзвичайних ситуацій оприлюднила фото дев'ятирічного Сергія без прикриття обличчя.

Варто зауважити, що низка медіа опублікували фотографію з посиланням на джерело (ДСНС) та виконали попереднє допублікаційне оброблення зображень, розмивши зображення тіла дитини, аби його не можна було опізнати. Зокрема: «ТСН» – Удар дроном по будинку в Одесі: пошукову операцію на місці трагедії завершили – наслідки (фото)» [24], «НікВесті» – В Одесі рятувальники ДСНС завершили пошуково-рятувальні роботи: усього загинули 12 людей [5], «Кривий Ріг» – Одеса та Курахово. Два міста, в яких мішен-

ню для ворога стали цивільні, стали маленькі діти – МНС» [19], «КиївВлада» – «В Одесі кількість жертв російських терористів зросла до 12: під завалами багатоповерхівки знайшли тіла двох дітей» [4].

Видання «Сіль.Медіа» натомість зробило низку публікацій про перебіг пошукових робіт. У своїх матеріалах також розповіли про загибель дітей, але для ілюстрування взяли нейтральні світліни пошукових робіт, не використовуючи зображення тіл загиблих: «Кількість загиблих внаслідок російського удару по Одесі зросла до десяти» [13], «В Одесі завершили пошукову операцію: внаслідок російської атаки загинули 12 людей» [2], «В Одесі та області оголосили траур за загиблими внаслідок російської атаки» [6].

Натомість низка засобів масової комунікації опублікували фото ДСНС, не застосовуючи засоби розмиття зображення. Зокрема оригінал фотографії поширили видання: «Цензор.Нет» із заголовком «Коли малюків кладуть в домовини...» [15], «Букви» – «Внаслідок удару російського дрона по багатоповерхівці в Одесі загинула 8-річна дитина» [8], «Кореспондент» – «В Одесі знайшли тіла дітей – брата та сестри. 18+» [3], «Аргументи» – «Російські нелюди вбили в Одесі двох немовлят, 3-річного та 10-річного хлопчиків і 8-річну дівчинку» [21], «Преступности.Нет» – «ДСНС завершила рятувальну операцію в Одесі, загинули 12 людей, в тому числі п'ятеро дітей» [10], «Антикор» – «3-під завалів будинку в Одесі дістали тіло ще однієї дитини» [11].

Контент-аналіз показав, що деякі медіа, які опублікували ці фотографії, не вказали джерело зображень та не дали жодних пояснень щодо їхнього використання. Експерти з етики зазначили, що подібні дії можуть бути пов'язані з бажанням привернути більше уваги до публікацій, але це не виправдовує порушення етичних норм. З огляду на загибель обох батьків, дозволу на публікацію фотографій дитини медіа не отримали. Це викликало хвилю обурення серед громадськості та професійної журналістської спільноти, оскільки такі дії порушують етичні принципи захисту приватності жертв.

Так, медіаексперт, голова незалежної медійної ради Отар Довженко у коментарі виданню «Сіль.Медіа» зазначив: «Одна з ключових ідей професійної етики журналістів – людина як головна цін-

ність. Людина – суб'єкт, а не об'єкт; вона не може бути використана для просування будь-якої ідеї, навіть дуже корисної і важливої, без її згоди. Мертве тіло людини не може і не має символізувати нічого, крім цієї людини. Якщо людина загинула, вона вже не може дати згоди. Але залишається дві важливі речі, які захищає професійна етика: по-перше, гідність, яку людина має і якої її не можна позбавляти навіть після смерті. Це значить, наприклад, що публікувати оголене, спотворене, розірване мертве тіло не можна. По-друге, почуття рідних і близьких. Жодні пропагандистські (в найкращому сенсі слова) потреби не виправдовують пекла, в яке занурюються рідні і близькі жертв, спостерігаючи, як впізнавані фото їхніх мертвих тіл розходяться інтернетом. [...] Чесно кажучи, медіа, які публікують подібні кадри з міркувань «нехай світ це побачить», варто бути стриманішими і скромнішими; світ їхні публікації переважно не бачить, а ось українці, й без того фрустровані і психологічно травмовані подіями в їхній країні, – так. Або варто щиросердно визнати, що всі ці публікації ніяк не пов'язані з інформаційними потребами оборони України, а лише з бажанням накрутити перегляди» [18].

Акт убивства російськими військовими цивільних людей підпадає під порушення низки міжнародних нормативно-правових актів. Зокрема Статті 2 «Право на життя» Європейської конвенції про захист прав людини і основоположних свобод. З огляду на необхідність доказування вчинення воєнного злочину, документування з фото та відеофіксацією є одним із ключових завдань журналістів, аби такі матеріали можна було використати як доказ. Однак, редактори незалежних медіа та медіаексперти наголошують, що використання сенситивного контенту для публікації на широкий загал не може бути виправдане винятково потребою доказування вчинення злочину.

Пункт 3 Кодексу етики українського журналіста наголошує на важливості балансу між суспільною значущістю інформації та приватними інтересами особи: «Журналіст має з повагою ставитися до приватного життя людини. При цьому не виключається його право на журналістське розслідування, пов'язане з тими або іншими подіями і фактами, якщо суспільна значущість інформації, яка збирається і поширюється журналістом, є вищою, ніж приватні інтереси особи» [14].

У випадку досліджуваного кейсу суспільний інтерес становить імовірний факт скоєння російськими військовими воєнного злочину. Водночас журналісти мають поважати гідність загиблої дитини та почуття близьких. Той факт, що фото загиблої дитини без прикриття обличчя було опубліковане офіційним джерелом (ДСНС), не знімає відповідальності за розповсюдження такого фотозображення з редакцій медіа, позаяк навіть офіційне джерело може припускатись етичних помилок. Окрім того, редакції зобов'язані дотримуватись і інших професійних стандартів, як-то попереджувати читачів та глядачів про сенситивний контент і маркувати матеріали зі сценами насильства як 18+, аби обмежити від споглядання неповнолітніх та людей, яким чутливий контент може зашкодити.

Відтак, можна зробити висновок, що низка редакцій українських медіа порушили професійний стандарт журналістської етики, розповсюджуючи світлину загиблої дитини, не вживши заходів для забезпечення аудиторії від споглядання сенситивного контенту та забезпечення близьких дитини від ретравматизації внаслідок поширення зображення загиблої рідної людини.

Кейс 2. Військовий з браслетами.

16 вересня 2022 року шеф-редактор харківського медіа «Думка» Юрій Ларін та журналістка видання «Заборона» Ганна Соколова зафіксували процес ексгумації тіл загиблих в окупованому Ізюмі. Журналісти опублікували фотографії ексгумованих людей, серед яких, зокрема, були тіла сімнадцяти вбитих українських військових.

Одним із засадничих принципів роботи журналіста з темою загиблих військових та військовополонених є нерозголошення приватних даних військових до моменту повідомлення про загибель чи полон рідних.

Світлину з зображенням мертвого чоловіка з жовто-блакитними браслетами на зап'ястку та з татуваннями на грудях, які можна було ідентифікувати, поширили безліч українських та закордонних медіа.

Вказане фото миттєво розлетілося мережею Інтернет по всьому світу як ілюстрація свідчення воєнних злочинів, вчинених росією. Більшість медіа не наклали на зображення тіла ефекту розмиття, аби досягти більшого ефекту від зображення.

У намаганні показати воєнні злочини російської федерації в натуральному вигляді журналісти численних медіа знехтували низкою професійних принципів журналістики. Зокрема, правом загиблого та його рідних на приватність та гідність. Медіа повинні поважати почуття близьких загиблого. У процесі дослідження цього кейсу виявилось, що родина загиблого не знала про смерть близької людини. Дружина та діти військового з Нікополя, які вважали свого чоловіка та батька безвісно зниклим, дізналися про його загибель із новин та соцмереж. Про це повідомила сама дружина загиблого, яка опізнала його за татуваннями та браслетами на руці, подарованими дітьми.

У «Рекомендаціях щодо висвітлення загибелі людей під час війни» Комісії журналістської етики вказано, що «Неетично повідомляти про загибель людини раніше, ніж про це дізнаються її рідні. Якщо ви не впевнені, що родичам загиблого вже повідомили трагічну звістку, не подавайте зображення загиблих великим планом. Не називайте прізвище та ім'я загиблої людини до моменту офіційного повідомлення рідним» [20].

Експресивний код, використаний журналістами для передачі інформації про злочини проти людяності та порушення законів ведення війни, став зразком ненавмисного порушення засадничого принципу журналістики, який закликає не завдавати шкоди.

У той час, як деякі медіа та незалежні медіаексперти постулюють необхідність захищати честь та гідність загиблих військових та їхніх родин, ми бачимо зразок порушення журналістської етики в поширенні матеріалів, яке призвело до передчасного розкриття особи загиблого ще до того, як відбулися всі потрібні експертизи та процеси дізнання, що нанесло

моральну травму родині загиблого. Новина про смерть близької людини, яку родина дізнається з екранів комп'ютера чи телефону може завдати непоправної емоційної шкоди.

Контент-аналіз кейсу розповсюдження чутливих графічних матеріалів процесу ексгумації загиблих в окупованому Ізюмі також показує, що велика частина медіа переслідувала мету афективного впливу на читачів та глядачів. У більшості українських та закордонних матеріалів тіла убитих людей не прикриті засобами розмиття, а заголовки не містять обмеження аудиторії позначкою 18+ та дисклеймерами про сенситивний контент, який може завдати моральних страждань.

Висновки та перспективи дослідження. У ході дослідження нами було здійснено конкретизацію етичних принципів журналістики в оприлюдненні матеріалів про жертв війни: вивчено сучасний стан дослідженості проблеми етичних принципів журналістики в оприлюдненні матеріалів про жертв війни; конкретизовано рекомендації щодо застосування етичних принципів журналістики в оприлюдненні матеріалів про жертв війни; проаналізовано кейси з оприлюднення журналістських матеріалів про жертв війни на відповідність їх сучасним етичним принципам та рекомендаціям Комісії з журналістської етики, які довели часте недотримання журналістами етичних принципів роботи під час публікування матеріалів про жертв війни.

Перспективами подальших наукових досліджень вбачаємо розроблення матеріалів, які розглядатимуть найпоширеніші кейси з порушеннями журналістами етичних норм та принципів із конкретними прикладами, як цього можна уникнути та завдати найменше шкоди для суспільства при оприлюдненні матеріалів про жертв війни.

Список використаної літератури

1. Акопян К. А. (2022). Медіаетика воєнного часу: військова журналістика в українсько-російській війні. Functioning of the Ukrainian media during martial law in Ukraine. Scientific monograph. С. 5 – 18.
2. В Одесі завершили пошукову операцію: внаслідок російської атаки загинули 12 людей. [Електронний ресурс]. URL: <https://sil.media/p/v-odesi-zavershili-poshukovu-operatsiiu-vnaslidok-rosiiskoyi-ataki-zagynuli-12-liudei-846020>. (дата звернення: 11.05.2024).
3. В Одесі знайшли тіла дітей – брата та сестри. 18+. [Електронний ресурс]. URL: <https://ua.korrespondent.net/city/odessa/4668103-v-odesi-znashly-tila-ditei-brata-ta-sestry-18> (дата звернення: 11.05.2024).
4. В Одесі кількість жертв російських терористів зросла до 12: під завалами багатоповерхівки знайшли тіла двох дітей. [Електронний ресурс]. URL: <https://kievlast.com.ua/news/v-odesi-kilkist-zhertv-rosijskih-teroristiv-zroslo-do-12-pid-zavalami-bagatopoverhivki-znajshli-tila-dvoh-ditej> (дата звернення: 11.05.2024).
5. В Одесі рятувальники ДСНС завершили пошуково-рятувальні роботи: усього загинули 12 людей. [Електронний ресурс]. URL: <https://nikvesti.com/ua/news/>

- incidents/odesi-ryatuvalniki-dsns-zavershyly-poshukovoryatuvalni-roboty-usyoho-zahynulo-12-lyudey (дата звернення: 11.05.2024).
6. В Одесі та області оголосили траур за загиблими внаслідок російської атаки. [Електронний ресурс]. URL : <https://sil.media/p/v-odesi-ta-oblasti-ogolosili-traur-zazagiblimi-vnaslidok-rosiiskoyi-ataki-846002> (дата звернення: 11.05.2024).
 7. Владимиров В. М. Журналістика, особа, суспільство: проблема розуміння: монографія. Київ. КНУТШ, Ін-т журналістики, 2003. 220 с.
 8. Внаслідок удару російського дрона по багатоповерхівці в Одесі загинула 8-річна дитина. [Електронний ресурс]. URL : <https://bukvy.org/vnaslidok-udaru-rosijskogo-drona-po-bagatopoverhivci-v-odesi-zagynula-8-richna-dytna> (дата звернення: 11.05.2024).
 9. Гоцур О. Особливості функціонування медіаринку України в умовах війни (лютий-вересень 2022 року). Communications and Communicative Technologies. Вип. 22. 2022 С. 47–53.
 10. ДСНС завершила рятувальну операцію в Одесі, загинули 12 людей, в тому числі 7 дітей. [Електронний ресурс]. URL : <https://news.pn/uk/RussiaInvadedUkraine/305544> (дата звернення: 11.05.2024).
 11. З-під завалів будинку в Одесі дістали тіло ще однієї дитини. [Електронний ресурс]. URL : https://antikor.com.ua/articles/687509-iz-pod-zavalov_doma_v_odesse_izvlekli_telo_eshche_odnogo_rebenka (дата звернення: 11.05.2024).
 12. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». [Електронний ресурс]. URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 11.05.2024).
 13. Кількість загиблих внаслідок російського удару по Одесі зросла до десяти. [Електронний ресурс]. URL : <https://sil.media/p/kilkist-zagiblich-vnaslidok-rosiiskogo-udaru-po-odesi-zroslo-do-desiati-846010> (дата звернення: 11.05.2024).
 14. Кодекс етики. [Електронний ресурс]. URL : <https://cje.org.ua/ethics-codex> (дата звернення: 11.05.2024).
 15. Коли малюків кладуть в домовини... [Електронний ресурс]. URL : https://sensor.net/ru/blogs/3476666/koli_malyukv_kladut_v_domovini (дата звернення: 11.05.2024).
 16. Криворучко С. В. Професійна етика журналіста на сучасному етапі розвитку демократії в Україні: Дисертація. Київ. 2003. 181 с.
 17. Мезенцова Н. В гонитві за рейтингами: чи втручаються у приватне життя ЗМК, розповідаючи про жертв війни? [Електронний ресурс]. URL : <https://www.helsinki.org.ua/articles/v-honytvi-za-reytnhamy-chy-vtruchaiutsia-u-privatne-zhyttia-zmi-rozpovidaiuchy-pro-zhertv-viyny> (дата звернення: 11.05.2024).
 18. Обережно! Вразливий контент! [Електронний ресурс]. URL : <https://sil.media/p/oberezhno-vrazlivii-kontent-846042> (дата звернення: 11.05.2024).
 19. Одеса та Курахово. Два міста, в яких мішенню для ворога стали цивільні, стали маленькі діти – МНС. [Електронний ресурс]. URL : <https://kryvyrih.dp.ua/odesa-ta-kuraxove-dva-mista-v-yakix-mishennyu-dlya-voroga-stali-civilni-stali-malenki-diti-mns> (дата звернення: 11.05.2024).
 20. Рекомендації КЖЕ щодо висвітлення загибелі людей під час війни. [Електронний ресурс]. URL : <https://cje.org.ua/statements/rekomendatsii-kzhe-shchodo-vysvitlennia-zahybeli-liudey-pid-chas-viyny> (дата звернення: 11.05.2024).
 21. Російські нелюди вбили в Одесі двох немовлят, 3-річного та 10-річного хлопчиків і 8-річну дівчинку. [Електронний ресурс]. URL : <https://argumentua.com/reportazh/ros-isk-nelyudi-vbili-3-r-chnogo-khlopchika-v-odes-yak-m-n-mum-trokh-doroslikh> (дата звернення: 11.05.2024).
 22. Саморегуляція українських медіа під час дії воєнного стану в Україні. З досвіду роботи Комісії з журналістської етики: Аналітично-довідковий збірник / За заг. ред. Л. Кузьменко, Л. Куш, М. Дворового, О. Погорелова. Київ. Комісія з журналістської етики, 2022. 90 с.
 23. Синчак Б. А. (2023). Деонтологія журналістської діяльності: виклики, дилеми, тенденції: Дисертація. Суми. 230с.
 24. Удар дроном по будинку в Одесі: пошукову операцію на місці трагедії завершили – наслідки (фото). [Електронний ресурс]. URL : <https://tsn.ua/ato/udar-dronom-po-budinku-v-odesi-poshukovu-operaciyu-na-misci-tragediyi-zavershili-naslidki-foto-2526823.html> (дата звернення: 11.05.2024).
 25. Улибін В. Етичні аспекти роботи журналіста в умовах воєнного стану. Інтегровані комунікації. № 1 (15), 2023. С. 95-103. <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2023.1512>.
 26. Шмаленко Ю. Використання інформаційно-психологічних операцій (ІПСО) у сучасній війні в Україні // Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень : у 2 т. : матеріали Міжнарод. наук.-практ. конф. Одеса : Юридика, 2023. Т. 1. С. 226–229.
 27. Шульженко А. С., Рула Н. В. Структура повідомлень українських інформаційних агентств під час висвітлення подій повномасштабної російсько-української війни. Вчені записки Таврійського національного університету імені В. І. Вернадського. Т. 33. 2022. С. 266–271.

References

1. Akopian, K. A. (2022). Media ethics of wartime: military journalism in the Ukrainian-Russian war. Functioning of the Ukrainian media during martial law in Ukraine. Scientific monograph. 5 – 18.
2. The search operation was completed in Odesa: 12 people died as a result of the Russian attack. [Electronic resource]. Available at: <https://sil.media/p/v-odesi-zavershili-poshukovu-operatsii-vnaslidok-rosiiskoyi-ataki-zaginuli-12-liudei-846020>. (accessed 11.05.2024).
3. The bodies of children – a brother and a sister – were found in Odesa. 18+. [Electronic resource]. Available at: <https://ua.korrespondent.net/city/odessa/4668103-v-odesi-znaishly-tila-ditei-brata-ta-sestry-18>. (accessed 11.05.2024).

4. In Odesa, the number of victims of Russian terrorists has increased to 12: the bodies of two children were found under the rubble of a high-rise building. [Electronic resource]. Available at: (accessed 11.05.2024).
5. Rescuers of the State Emergency Service completed search and rescue operations in Odesa: a total of 12 people died. [Electronic resource]. Available at: <https://nikvesti.com.ua/news/incidents/odesi-ryatuvalniki-dsns-zavershyly-poshukovo-ryatuvalni-robyty-usyoho-zahynulo-12-lyudey>. (accessed 11.05.2024).
6. In Odesa and the region, mourning was announced for those who died as a result of the Russian attack. [Electronic resource]. Available at: <https://sil.media/p/v-odesi-ta-oblasti-ogolosili-traur-za-zagiblimi-vnaslidok-rosiiskoyi-ataki-846002> (accessed 11.05.2024).
7. Vladymyrov, V.M. (2003). Journalism, personality, society: the problem of understanding: a monograph. Kyiv. KNUTSH, Institute of Journalism. 220p.
8. An 8-year-old child died as a result of the impact of a Russian drone on a high-rise building in Odesa. [Electronic resource]. Available at: <https://bukvy.org/vnaslidok-udaru-rosijskogo-drona-po-bagatopoverhivczi-v-odesi-zagynula-8-richna-dytyna/> (accessed 11.05.2024).
9. Hotsur, O. (2022). Peculiarities of the functioning of the media market of Ukraine in the conditions of war (February-September 2022). Communications and Communicative Technologies. Vol. 22. P. 47–53.
10. Emergency services completed the rescue operation in Odesa, 12 people died, including five children. [Electronic resource]. Available at: <https://news.pn/uk/RussiaInvadedUkraine/305544> (accessed 11.05.2024).
11. The body of another child was recovered from the rubble of a house in Odesa. [Electronic resource]. Available at: https://antikor.com.ua/articles/687509-iz-pod_zavalov_doma_v_odesse_izvlekli_telo_eshche_odnogo_rebenka. (accessed 11.05.2024).
12. The Law of Ukraine «On the Legal Regime of Martial Law». [Electronic resource]. Available at: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. (accessed 11.05.2024).
13. The number of dead as a result of the Russian attack on Odesa has increased to ten. [Electronic resource]. Available at: <https://sil.media/p/kilkist-zagiblikh-vnaslidok-rosiiskogo-udaru-po-odesi-zroslo-do-desiati-846010>. (accessed 11.05.2024).
14. Code of ethics. [Electronic resource]. Available at: <https://cje.org.ua/ethics-codex/> (accessed 11.05.2024).
15. When babies are put in graves ... [Electronic resource]. Available at: https://censor.net/ru/blogs/3476666/koli_malyukv_kladut_v_domovini. (accessed 11.05.2024).
16. Kryvoruchko, S. V. (2003) Professional ethics of a journalist at the current stage of the development of democracy in Ukraine: Dissertation. Kyiv. 181 p.
17. Mezentsova, N. In pursuit of ratings: do the media interfere in private life, talking about the victims of war? [Electronic resource]. Available at: <https://www.helsinki.org.ua/articles/v-honytvi-za-reytnhamy-chy-vtruchaiutsia-u-pryvatne-zhyttia-zmi-rozpovidaiuchy-pro-zhertv-viyny/>. (accessed 11.05.2024).
18. Carefully! Sensitive content! [Electronic resource]. Available at: <https://sil.media/p/oberezhno-vrazlivii-kontent-846042>. (accessed 11.05.2024).
19. Odesa and Kurakhove. Two cities in which civilians and small children became targets for the enemy – Ministry of Emergency Situations. [Electronic resource]. Available at: <https://kryvyrih.dp.ua/odesa-ta-kurakhove-dva-mista-v-yakix-mishennyu-dlya-voroga-stali-civilni-stali-malenkiditi-mns/>. (accessed 11.05.2024).
20. Recommendations of the Commission on journalistic ethics regarding coverage of casualties during the war. [Electronic resource]. Available at: <https://cje.org.ua/statements/rekomendatsii-kzhe-shchodo-vysvitlennia-zahybeli-liudey-pid-chas-viyny/>. (accessed 11.05.2024).
21. Russian inhumans killed two babies, 3-year-old and 10-year-old boys and an 8-year-old girl in Odesa. [Electronic resource]. Available at: <https://argumentua.com/reportazh/ros-isk-nelyudi-vbili-3-r-chnogo-khlopchika-v-odes-yak-m-n-mum-trokh-doroslikh> (accessed 11.05.2024).
22. Self-regulation of Ukrainian media during martial law in Ukraine. From the work experience of the Commission on journalistic ethics: Analytical and reference collection / According to general ed. L. Kuzmenko, L. Kush, M. Dvoryvy, O. Pogorelova. Kyiv. Commission on journalistic ethics, 2022. 90 p.
23. Synchak, B.A. (2023). Deontology of journalistic activity: challenges, dilemmas, trends: Dissertation. Sumy. 230 p.
24. A drone strike on a house in Odessa: the search operation at the scene of the tragedy has been completed – the consequences (photo). [Electronic resource]. Available at: <https://tsn.ua/ato/udar-dronom-po-budinku-v-odesi-poshukovu-operaciyu-na-misci-tragediyi-zavershili-naslidki-foto-2526823.html>. (accessed 11.05.2024).
25. Ulybin, V. (2023). Ethical aspects of a journalist's work under martial law. Integrated communications, 1 (15), 95–103. <https://doi.org/10.28925/2524-2644.2023.1512>.
26. Shmalenko, Yu. (2023). The use of information-psychological operations (IPSO) in the modern war in Ukraine // European guidelines for the development of Ukraine in the conditions of war and global challenges of the 21st century: synergy of scientific, educational and technological solutions: in 2 volumes: materials of International science and practice conf. Odesa: Yurydyka, 2023. Vol. 1. P. 226–229.
27. Shulzhenko, A. S. & Rula, N. V. (2022). The structure of messages of Ukrainian news agencies during the coverage of the events of the full-scale Russian-Ukrainian war. Scholarly notes of V. I. Vernadskyi Tavria National University. Vol. 33. P. 266–271.

Надіслано до редакції 14.04.2024 р.